

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1223861/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב א' אהרן כץ, הרב שלמה שפירא

המערערת: פלונית

נגד

המשיב: אגף בירור יהדות – הנהלת בתי הדין הרבניים

הנדון: החזקת מי שאומצה ונישאה בגרוזיה כיהודייה למרות 'רוב נוכרים'

פסק דין

הערעור שלפנינו, פסיקת בית הדין האזורי ורקע עובדתי

לפני בית הדין מונח ערעורה של [פלונית] על קביעת בית הדין האזורי שאין באפשרותו לאשר את יהדותה מכיוון שיש ספק לגבי יהדותה של סבתה [א'].

אין ספק שאם המערערת [ב'] היא בתה הביולוגית של [א'] ושהמערערת היא בתה של [ב'], הספק הוא לגבי יהדותה של הסבתא.

בדיון שהתקיים בבית הדין הופיע הרב שמעון בן יצחק, רב קהילה בקריית אתא שמוצא משפחתו מכוטאיסי, גרוזיה. הרב המלווה את המשפחה זה זמן חקר ובדק אחרי העובדות בתיק זה וסייע רבות לבית הדין האזורי, ואכן העובדות הידועות פרושות כשמלה בתיק בית הדין האזורי ובפסק דינו. בית הדין עיין היטב בכל החומר שבתיק ושמע בקשב רב את דברי הרב שמעון בן יצחק. חלק גדול מהדברים שנאמרו ידועים לנו מעיסוקנו במשך שנים בעניינם של בני עדה זו שהופיעו לפנינו.

נבהיר את העובדות בקצרה.

הסבתא [א'] ילידת 1954. הוריה של הסבתא הם [ג' וד']. על פי עדויות הנמצאות בתיק [ג'] וד' היו שומרי מצוות – פשוטו כמשמעו (לא רק שמירת המסורת הידועה להם והמצויה כיום בין בני העדה).

על פי המסמכים שלפנינו ועדויות שהועדו בבית הדין האזורי: אין חולק שהסבתא [א'] אינה בתם הביולוגית של ההורים שגידלו אותה. הסבתא נישאה בשנת תש"ל בכוטאיסי גרוזיה. מסדר הקידושין היה הרב חכם יעקב דבראשוילי. גם העד השני החתום על הכתובה רבי מרדכי שמלאשוילי, היה תלמיד חכם מופלג וירא שמים. מתוך הדברים שנשמעו בפנינו ומהעדויות הידועות לנו על אורחות החיים בכוטאיסי באותם שנים, את הקהילה הנהיגו רבנים תלמידי חכמים גדולים שעמדו בראשות הקהילה, הקהילה הייתה נתונה למרותם. רבנים אלה ויודעי תורה רבים עלו לארץ בעליה בתחילת שנות השבעים, חלק מהם שימשו בתפקידם ככלי קודש גם בארץ. אין ספק שמי שסידר את הקידושין לא היה מסדר אותם אילו הייתה בעיה הלכתית בסידור הקידושין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נוסיף ונאמר: גודלה של הקהילה ומערכת היחסים הפנימית בקהילה זו, מקום מגוריהם של הורי הסבתא, שוללים את האפשרות שהקהילה ובעיקר רבני הקהילה לא היו יודעים על אימוצה של הסבתא, יש לציין שהסבתא נישאה בגיל שבע-עשרה כמנהגי העדה.

הנוהג ואפשרויות האימוץ והגיור שהיו בקהילה ובתקופה המדוברת

כפי הידוע לנו בקהילה זו היה נהוג לשלוח נוכרייה שרצתה להינשא ליהודי לגיור במוסקבה, הדבר נעשה הן בתקופה שבה היו תלמידי חכמים שהיה ביכולתם לערוך גיור והן בתקופה מאוחרת, אחרי עליית שמנה וסלתה של הקהילה לארץ. טעמו של דבר, מפני שלרבנים שם לא הייתה סמכות חוקית לעסוק בענייני גיור. מצד שני, למיטב ידיעתנו לגיור במוסקבה נשלחו רק נוכריות בוגרות, אך לא ילדים שנולדו להן לפני הגיור (ואולי מפני שלא הייתה אפשרות חוקית לעריכת גיור לקטינים). עם זאת אין ספק שלתלמידי החכמים שעמדו בראשות הקהילה – שהיו רבנים זקנים מתלמידי וואלאז'ין, מתלמידי ה'חפץ חיים' ומחסידי חב"ד – הייתה יכולת לעריכת גיור הלכתי לקטינים ובפרט במקרים שלא הייתה בעיה של רישום לאום הילדים. באותה תקופה היו מקוואות כשרות, ובנישואין כדת משה וישראל ודאי הקפידו על טבילה. בקהילה שהייתה בגרוזיה, ולא ברוסיה, הייתה אפשרות שמירת מצוות, והשלטון הקומוניסטי לא מנע זאת כפי שנהג במדינות רבות בברית המועצות.

נוסיף ונאמר: מידיעתנו ממקרים אחרים אכן היה נהוג נפוץ במקומות אלו לאמץ ילדים על ידי מסירתם למשפחות שאין להם ילדים, בין על ידי מסירת ילד מהוריו לבן משפחה קרוב או רחוק, בין שההורים הביולוגיים גרים בסמיכות ובין במקום אחר, כמו כן היה נהוג למסור לאימוץ כשההורים הביולוגיים לא יכלו לפרנס את ילדיהם. הדבר היה ידוע בין בני העדה ואימוץ זה היה נרשם גם לאחר זמן בתעודות. עם זאת אין לנו ראיה כלשהי שלא נעשו גם אימוצים באופן שנערכו במקומות אחרים בברית המועצות על ידי העברת ילד מהורים שלא יכלו לגדלו, שבמקרים שכאלו ניזיל בתר רוב נוכרים.

עיקרי העובדות הנוגעות לשאלת יהדות סבתה של המערערת

ומעתה נהדר לדידן: אין ספק ש[א] סבתה של המערערת גדלה אצל הורים יהודים. כפי שבדקנו הנ"ל מתנהלת בהנהגה היהודית המקובלת אצל בני העדה שאינם מקפידים על שמירת תורה ומצוות, הסבתא מחזיקה עצמה יהודייה וכן היא מוחזקת על ידי סביבתה. לדברי הסבתא היא לא ידעה על אימוצה והפקפוק ביהדותה עד שנערך הבירור לגבי המבקשת.

תנאי נאמנות האומר "ישראל אני" וחוסר הרלוונטיות שלהם במאומץ שבעצמו אינו יודע דבר ברור

והנה בית הדין דן לגבי נאמנותה לומר "ישראלית אני", והביא את דברי הגמרא והפוסקים בהאי דינא. נוסיף ונאמר: אין ספק שההתנהלות של הסבתא, על פי ידיעותיה ועל פי הנהגת קהילה זו, יכולה להיקרא "נוהגת בדת ישראל" אף שאין היא שומרת מצוות כנדרש, שהרי ברור שאורח שמירת המצוות לא ידוע לה. עם זאת, איננו מסתמכים בזמן הזה על אמירת "ישראל אני" כשאין לנו ראיה נוספת. ברוב המקרים חוסר האפשרות להביא ראיה מהווה ריעותא, ואף בנידון דידן רישום הלידה מורה על חשש אימוץ.

על כל פנים הלכה זו אינה עניין לנידון דידן, שהרי דין הגמרא מיירי במי שבא לפנינו ואומר "ישראל אני", ודנו הפוסקים אם נאמן באמירתו. אך דין זה מיירי במקרה שלבא בפנינו ואומר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ישראל אני" ברורים הדברים, או שעל כל פנים אין לנו ידיעה שהדברים אינם ברורים לו. אך נידון דידן מיירי שאף שהסבתא אומרת "יהודייה אני", מכיוון שהתברר לנו ולה שהיא מאומצת – אין ערך לאמירתה, אמירה שנאמרת מחוסר ידיעה, ומשכך באמירה זו אין לנו להכשירה אף אם לא הייתה ריעותא ואף אם הייתה שומרת מצוות באופן מלא, שאמירה ללא ידיעה לית בה משא.

חזקתו של המאומץ במדינות שבהן רוב נוכרים

והנה בעלמא מי שהגיע ממדינות ברית המועצות והתברר לנו שאומץ – אין באפשרותנו לקבוע את יהדותו ואדרבה אמרינן שאין הוא יהודי דאזלינן בתר רובא, ובמקומות אלו הרוב נכרים (ועיין מכשירין פרק ב משנה ז) ואין כאן מקום להאריך.

יציאת נידוננו מחזקה זו והעמדתו בספק בשל העדויות והנסיבות

אומנם נידון דידן שאני, שהרי כפי שהועד בבית הדין הורי הסבתא היו שומרי תורה ומצוות. ידוע לנו שהיו מקרים רבים של אימוץ על ידי נתינת ילד שנולד למשפחה אחרת לזוג חשוך ילדים, בין מטעמי חסד ובין מטעמים כלכליים. במקרה שלפנינו נאמרו עדויות שונות שרצו להצביע מיהי האם שמסרה את הסבתא להוריה, אך הדבר נסתר (נעיר ונאמר: בנסיבות המקרה, שהאישה שנטען עליה שהיא האם אמרה שאין המעוררת בתה או שאינה יודעת אם היא בתה, לא היה ראוי לעשות בדיקה זו כלל).

לדברי הרב בן יצחק בשיחה שנערכה עם בן דודה של הסבתא, טען הלה שאימו הייתה מי שהביאה את הסבתא להוריה לאימוץ וידוע לו בוודאות שהביאתה ממשפחה יהודית. עם זאת מכיוון שהעדויות לא נשמעה בבית דין ולא ברורה לנו אמינותה לא נוכל לסמוך על עדות זו לבדה, ובפרט שמסתבר לנו שהיו גם אימוצים שלא רק על ידי מסירת הילד, ושוב הווי ספק מה קרה בנידון דידן. על כל פנים לאיך גיסא, אין ספק שבנידון דידן אין אנו יכולים לומר שהסבתא באה מרוב נוכרים והוחזקה נוכרית.

חזקה אין חבר מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן – המועילה להחזיק את הורי הסבתא כמי שווידאו את יהדותה או גירוה?

ולמה שכתבנו שאיננו יכולים לקבוע בוודאות שאם הסבתא הוויא מרוב נכרים לכאורה דמי האי דינא למה ששנינו (פסחים ט, א):

תניא: חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות, ואפילו הן בני יומן – הרי הן בחזקת מתוקנין. והא הכא, דודאי טבילי הני פירי, וספק מעושרין וספק לא מעושרין, וקאתי ספק ומוציא מידי ודאי? ! התם ודאי וודאי הוא, דודאי מעשרי, כדרכי חנינא חוזאה – דאמר רבי חנינא חוזאה: חזקה על חבר שאין מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ואי בעית אימא: ספק וספק הוא, דילמא מעיקרא אימור דלא טבילי, כרבי אושעיא – דאמר רבי אושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר.

ומסוגיה זו מוכח דהיכא שאין חזקת טבל, והבעל הפירות ה'חבר' מת ואי אפשר לשואלו, סמכינן שמן הסתם לא הניח תקלה תחת ידו וחדא מתרתי: או שמעולם לא היה טבל, או – אם היה טבל – שוודאי תיקנו ולא הניח תקלה בביתו. והכי נמי נימא הכא, דיש לומר חדא מתרתי:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

או שהאימוץ היה ממשפחה יהודית ולא היה צריך תיקון, או – אם היה אימוץ רגיל – מן הסתם תיקנו על ידי גיור, והדבר יכול היה להיעשות על ידי חכמי המקום בשנת 54.

אומנם באמת מאן לימא לן שאבי הסבתא היה 'חבר' ומכין בדברים אלו? ונהי שהיה שומר מצוות לא ברור כלל שהלכות אלו היו ידועות לו ואולי סמך על מחשבתו שכשגדלה אצלו ומחנכה ליהדות הרי היא יהודייה – וכסברת המון העם שאינם בקיאים בהלכה כיום הסוברים שמי שגדל במדינת ישראל, עושה את מנהגי ומסורות היהדות כמו שנהגו רוב הציבור ומשרת בצה"ל הרי הוא ישראלי.

לפיכך אין לסמוך על סברה זו כדי לקבוע שחזקה שעשה מעשים כדי שלא יהיה פקפוק ביהדות בתו המאומצת. ואף שאולי היה מקום לומר שמכיוון שהרבנים במקום זה באותם שנים היו תלמידי חכמים מופלגים מסתבר שהורו לו מה לעשות עם הילדה שאימץ כדי שלא תהיה תקלה בעתיד, אך אכתי דברים אלו הם סברא בעלמא, ואין כאן חזקה להכשיר הסבתא.

היש מקום להחזקת הסבתא כגיורת (אם לא הייתה יהודייה מלידה) משום שטבלה כשנישאה? ויש לדון עוד מכיוון שוודאי נערכו לסבתא נישואין כדת משה וישראל, ובוודאי טבלה – אם יש לסמוך על דברי הגמרא (יבמות מו, ב) "מי לא טבלה לנידותה?" שיש בזה כדי לקבוע את יהדותה, אך עניין זה תלוי בשאלה אם בעינין גם קבלת מצוות – דבר שוודאי לא נטען שנעשה.

חזקת חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן לגבי הרבנים שהשיאו את הסבתא עם זאת, למרות חוסר יכולתנו לסמוך על חזקה זו שהורי הסבתא עשו את הנצרך כדי שלא יהא פקפוק ביהדות בתם, לאור האמור לעיל שהרבנים שערכו את החופה והקידושין של הסבתא וחתמו על כתובתה – שבוודאי היו מודעים לאימוצה של הסבתא, כאמור, ומצד שני ודאי שהקפידו על קיום מצוות התורה קלה כחמורה – חזקה עליהם שלא יוציאו מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ולא ישלילו את בעלה של הסבתא בנישואין למי שאינה יהודייה, ויש לומר שעריכת הנישואין וכתובתה הכתובה מורה שידעו שהיא יהודייה.

לפיכך יש לומר שיהודייה היא, בין שנקבע שהסבתא אומצה במסירתה להורים המגדלים על ידי הוריה היהודים הביולוגיים ובין שנקבע שהסבתא נולדה להורים נוכרים, שבנסיונות העניין – ומכיוון שהיו באותו מקום תלמידי חכמים מופלגים ולאור העובדה שהוריה המאמצים היו שומרי תורה ומצוות – ודאי נערך לה גיור על פי דין.

כעין סברה זו כתב בשו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק א סימן ק) – הובא בפתחי תשובה (אבן העזר סימן מב ס"ק יא):

ואם כן מה שחייש ריב"ש הכא (בסימן תעט) לקידושין היינו משום שאנחנו כולנו יודעים באומדנא דמוכח בריצוי האב על ידי שהושיבה באפריון והזמין אנשים לחופה ויצאו מן החופה על דעת שנתקדשה – הוויא לה ידיעת עדים ידיעה ברורה שנתרצה האב. וכיון שמוכח כן מהריב"ש דזה הוה ידיעה גמורה וברורה, וכתבנו לעיל בשם הר"ן לדעת הר"ף ורמב"ם ורוב ראשונים דעל אומדנא דמוכח כיוצא בזה מתירים אשת איש לעלמא על ידי עדי חתימה שבגט, אם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר בנידון שלפנינו, שהכניסה לחופה והיו שם רבנים – מסדר קידושין ומברכים, ויצאו מהחופה בחזקת נשואה, ועדיין הוא כן בלי פקפוק וערעור – פשיטא: אנן סהדי וכלנו עידי מסירת הקידושין מיד החתן ליד הכלה ובאמירה הגונה על פי רב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המסדר הבקי בדיני וטיב קידושין, פשוט יותר מביעא בכותחא דאין צריך לקדש שנית.

ומבואר מדבריו דהיכא שמסדר הקידושין היה תלמיד חכם – חזקה שעשה הקידושין כדין ואנן סהדי על הקידושין ויכולים להעיד אף שלא ראינו. והכי נמי בנידון דידן יש לסמוך שהרב מסדר הקידושין עשה הדברים כראוי ולא קידש נוכרייה ליהודי. משכך יש לסמוך על החזקה של הסבתא, ילדיה ומשפחתם שהוחזקו כיהודים במשך כל השנים, שהנישואין שנערכו לה כדת משה וישראל מוכיחים שהרב מסדר הקידושין – שלא ייתכן שלא ידע על מוצאה בנסיבות חיי הקהילה באותו מקום – וידא שיהודייה היא. לפיכך יש לקבוע שהסבתא היא יהודייה.

פסק דין

לאור האמור בית הדין מקבל את הערעור וקובע כאמור:

א. הסבתא [א'] ילדיה ונכדיה הם יהודים לכל דבר ורשאים להינשא כדת משה וישראל לכל מי שיחפצו.

ב. על הנהלת בתי הדין הרבניים למחוק מרשימת מעוכבי הנישואין את [פלונית], את אמה [ב'] ואת סבתה [א'].

ג. פסק הדין מותר בפרסום בהשמטת שמות המערערת, אמה וסבתה.

ניתן ביום י"א בתמוז התשע"ט (14.7.2019).

הרב שלמה שפירא

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה